

EVFEMIZMLARNI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ruziyeva Nafisa Zarifovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ingliz tilshunosligi kafedrası, Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Jahon tilshunosligida til imkoniyatlaridan amaliy foydalanish, uning nutqda qo'llanilishi va ma'no-vazifa xususiyatlari, lisoniy hodisalarning inson tafakkuri bilan bog'liqligi, shaxslararo kommunikatsiyada nutq madaniyati masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Ayniqsa, til hodisalarining shakllanish omillari, etimologiyasi, ma'noviy guruhlar, vazifasi, milliy-ma'naviy hamda mental xususiyatlari bo'yicha keng qamrovli tadqiqotlar olib borilmoqdaki, mazkur yo'nalishning asosiy obyekti madaniyat va til aloqadorligi, o'zaro ta'sirini tizimli ravishda yaxlit o'rganish, o'z navbatida, madaniy nutqning yetakchi elementi hisoblangan va axloqiy, madaniy jihatdan ishlatilishi noqulay yoki qo'pol bo'lgan so'zlar o'rnida qo'llanadigan evfemizmlarni qardosh bo'lmagan ikki til – ingliz va o'zbek tillarida chog'ishtirma tadqiq etish zaruratini keltirib chiqardi. Mazkur maqola aynan shu masalarga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: evfemizm, ma'naviyatga oid so'zlar, pardalash, yumshatish, tabu so'zlar.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭВФЕМИЗМОВ

Рузиева Нафиса Зарифовна

Доктор философии по филологическим наукам (PhD)

Кафедра Английского языкознания

Бухарский государственный университет

Аннотация: В мировой лингвистике особое внимание уделяется практическому использованию возможностей языка, использованию его в речи и его семантическим и функциональным характеристикам, связи языковых явлений с мышлением человека, вопросам культуры речи в межличностном общении. В частности, проводятся обширные исследования факторов формирования, этимологии, духовных групп, функций, национально-духовных и ментальных особенностей языковых явлений, так что основным объектом этого направления является связь и взаимодействие системной целостной культуры и языка. обучение, в свою очередь, считается ведущим элементом культурного дискурса, а эвфемизмы используются вместо слов, морально, культурно неудобных или грубых в употреблении, в двух несвязанных языках - английском и вызвали необходимость гибридных исследований в узбекских языках. Данная статья посвящена этим вопросам.

Ключевые слова: эвфемизмы, духовные слова, вуалирование, смягчение, табуированные слова.

THEORETICAL BASIS FOR THE STUDY OF EUPHEMISM

Ruzieva Nafisa Zarifovna

Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD)

Department of English Linguistics

Bukhara State University

Abstract: In world linguistics, special attention is paid to the practical use of language capabilities, its use in speech and its semantic and functional characteristics, the connection of linguistic phenomena with human thinking, and issues of speech culture in interpersonal communication. In particular, extensive research is being conducted on the formation factors, etymology, spiritual groups, functions, national-spiritual and mental characteristics of language phenomena, so that the main object of this direction is the connection and interaction of culture

and language. systematic holistic learning, in turn, is considered a leading element of cultural discourse and euphemisms used in place of words that are morally, culturally inconvenient, or rude to use in two unrelated languages - English and caused the need for hybrid research in Uzbek languages. This article is dedicated to these issues.

Key words: euphemism, spiritual words, veiling, softening, taboo words.

Jamiyat va insonlar o'rtasidagi muloqotning asrlar davomida o'zgarib borishi insonlarning o'zaro muloqot qilish usullari va yo'llarini o'zgarishiga, nutqni go'zallashtirish, yumshatish shu bilan birga uni nutqiy etiket talablariga moslashtirish hodisalariga zarurat sezilib boraveradi. Shu o'rinda insoniyat muloqot vaqtida aytilishi qo'pol bo'lgan so'zlarning o'rnida estetik jihatdan muloyimlashgan birliklarni ishlatish tushunchasi paydo bo'ldi. Tilshunoslikda bu birliklar evfemizmlar deb ataladi.

Evfemiya fenomeni antik davrdan mashhur bo'lgan. Miloddan avvalgi VI asrlarda Sitseron, Aristotel, Kvintilian kabi Rim va Yunon olimlari evfemizm tushunchasiga e'tibor qaratganlar [2, 256; 4, 53; 8]. Evfemizm atamasi Demokrit, Gippiy, Aflotun asarlarida ham qayd etilgan [7, 169].

Yillar o'tishi natijasida insonlarning muomala ehtiyoji, notiqlik san'atiga talab va zarurat tug'ilgani bois evfemizmlar o'z evolyutsion tarixiga ega hodisa sifatida tadqiq etiladi. Mahalliy va xorijiy tilshunoslikda evfemizmlarning o'rganilish tarixini tilshunoslik hali fan sifatida shakllanmagan va evfemizm atamasi paydo bo'lmagan davrdan boshlab o'rganilgan. Mulohaza yuritilsa, evfemizmlarning qo'llanilishi noqulaylik tug'diruvchi, o'rinsiz, qo'pol so'zni yumshatish yoki uning o'rnini bosuvchi birlik orqali ifoda etish muloqot madaniyatining zaruratiga aylanganini idrok etish mumkin. Bu jarayon notiqlik maktablarining gullagan davriga to'g'ri keladi. Aniqrog'i, semantik doirada tuzilgan so'z va iboralarni yumshatish va bezash haqidagi fikr hamda g'oyalarni qadimgi yunon faylasufi Aristotelning eramizdan avvalgi 300-yillardagi "Ritorika" asarida uchratish mumkin [2, 256]. Aristoteldan ikki asr keyin yashagan rimlik faylasuf Sitsironning notiqlik san'ati jahonga mashhur bo'lganligi ayon. Uning notiqlik san'atidan keltirgan misollarida ta'sir qiluvchi so'zlarni tanlash bo'yicha maslahatlar, shu jumladan, qo'pollikni bartaraf etuvchi yoki yo'qotuvchi evfemizmlardan oqilona foydalanilganligi ma'lum.

Demak, nutqni go'zallashtirish va uni yumshoq, tinglovchi uchun yoqimli (yoki neytral) bo'lishini ta'minlash masalalariga eramizdan oldingi asrlardan buyon jiddiy e'tibor qaratilgan.

Evfemizmlarning qo'llanilishi, asosan, ekstralingvistik va lingvistik muammolarning mavjudligi sabab paydo bo'ladi. Chunki o'z mohiyatiga ko'ra evfemizmlar ijtimoiy madaniyatning bir ko'rinishi hisoblanadi. Yevropa madaniyatida evfemiya terminining bir qancha talqini mavjud. Jumladan, falsafiy termin sifatida evfemizm – Demokritning fikriga ko'ra ko'ngil xotirjamligi, quvnoqlik va haqiqiy baxt ma'nolarini anglatadi. Bundan tashqari, ushbu terminning boshqa fonematik shakli ham mavjud bo'lib, u evtyumiya – har bir inson intilishi zarur bo'lgan "ko'ngil xotirjamligi" degan ma'noga ega [3].

Shuni ta'kidlash joizki, evfemizm tushunchasi nafaqat tilshunoslikda, balki huquqshunoslik sohasida ham uchraydi. Vizantiyada bu atama xalqning davlat siyosatiga oid qo'zg'olonlarga muqobil ravishda davlat boshqaruv tizimiga muloyimlik bilan qonuniy rasmiy iltimos yoki taklifni anglatgan. Bu esa insonlarning konstitutsion huquqlaridan oqilona foydalanishni nazarda tutgan [3].

Tilshunoslikda esa evfemizm termini qadimgi davr estetikasi qonunlariga borib taqaladi. Ushbu qonunlarga ko'ra evfemizmlar quyidagi hollarda qo'llaniladi:

1. Evfemizmlar avvalo, qalb xotirjamligi belgisi sifatida, undan so'ng esa nutq ko'rki sanaladi;
2. Evfemizmlar qo'pol hatti-harakatlar va qo'pol nutq o'rnida qo'llaniladi;

3. Evfemizmlar insonning ma'naviy va madaniy jihatdan o'sish ramzidir [6,85-89]. O'rta asrlarga kelib evfemizmlarni quyidagi uchta guruhga bo'lib tahlil qilish boshlandi:

- 1) xurofot va tabu tufayli bir so'zni ikkinchisiga almashtiruvchi so'zlar;
- 2) kamtarlik belgisi ostida ifodalanuvchi so'zlar;
- 3) etiket qoidalariga zid kelgan birliklar o'rnida qo'llaniluvchi so'zlar.

Birinchi guruhga tegishli evfemizmlar, asosan, biror shaxsga yoki holatga nisbatan yovuzlik, g'arazgo'ylik, dilni og'ritadigan holatlarni keltirib chiqaruvchi so'zlar o'rnida qo'llanilgan. Masalan, ingliz tilida *die* so'zi o'rnida *pass away*, *join the majority*; o'zbek tilida o'lmoq fe'li o'rnida tuproq quchmoq iborasining ishlatilishi yoki tug'moq fe'li o'rnida yengil bo'lmoq shaklining berilishi shular jumlasidandir.

Og'izdan tushmaydi bugun ismingiz,

Dovruqli otingiz uchar damodam.

Faqat... tuproq quchsa bir kun jismingiz,

Birga ko'mmaymizmi otingizni ham? (Iqbol Mirzo)

Ikkinchi guruhdagi evfemizmlar odob-axloq va madaniyatga zid bo'lgan so'zlar o'rnida qo'llanilgan. Bunday so'zlar sirasiga, asosan, jinsiy mayl yoki og'ir kasallikka oid bo'lgan birliklarni kiritish o'rinli. Jamiyat belgilagan axloq normalariga zid evfemizmlar, asosan, shaxslararo muloqotda hurmat va nafosat ramzini izhor etish uchun qo'llanilgan: qovushmoq, bir tanaga aylanmoq va h.

Qovushmoq shu bois oson kechmagan

Vujudlar birlashgan oydin kechada. (Dilmurod Sayyid)

Uchinchi guruhdagi etiket qoidalariga zid kelgan birliklar o'rnida ishlatiluvchi evfemizmlar, asosan, XI asrlarda paydo bo'lgan, ularning qo'llanilish sohasi, asosan, she'riyat (trubadurlar) olamida namoyon bo'ladi. Evfemizmlarning XII-XV asrlarda ingliz tilida, XIV asrda Fransiyada madaniyatning shakllanish jarayonida paydo bo'lishi va uning tilga ta'sir etish holatini kuzatish mumkin. Ingliz tili tarixini tadqiq etgan olim R. Byorchfild (Robert Burchfield) [11, 512] J.Choser (Geoffrey Chaucer) asarlarida evfemik vositalarning intim munosabatlarni aks ettirish uchun qo'llanganligini ta'kidlaydi. V.Shekspir ijodida esa evfemizmlar nisbatan kam qo'llanilgan bo'lib, adib, asosan, o'z ishlarida nozik holat va voqealarni his-hayajonli birliklar orqali ifoda etishni afzal ko'rgan. Ammo bu holat ingliz ijodkori uchun uzoqqa cho'zilmaydi. XVI asrda nutq etikasi, madaniyatning insonga ta'siri ostida insonlarning avratlari, unga bog'liq barcha narsalarning nomlarini "pardalash"ga bo'lgan ehtiyoj ortadi. Shundan so'ng V.Shekspir ham o'z ijodida evfemizmlardan to'laqonli foydalana boshlaydi. Nutqqa madaniy etikani singdirish kurashi XVIII asrga qadar davom etadi. Ingliz yozuvchisi S.Richardson (Samuel Richardson) o'zining "Pamella" asarida evfemizmlardan mohirona foydalanganligini ko'rish mumkin. Masalan, "O preserve me, Heaven! from being his, in his own wicked Sense of the Adjuration!" (не позволяйте мне, о небеса пренадлежать ему) gapi tahlil qilinsa, ushbu gapda mahorat bilan evfemistik gap tuzilgan, ya'ni Pamelaning yaratgandan boshlig'i qo'lida badnom bo'lishdan saqlashini so'rayotgani aks ettirilgan.

Shu asosda, tilshunoslik nuqtai nazaridan, evfemizmlar XIX asr oxiridan boshlab tadqiqotga jalb qilingan. XIX asrning oxirida nemis olimi G. Paul ularni semantik o'zgarishlarning ma'lum sxemasi sifatida tanishtirdi. XX asrning birinchi yarmida qadimgi jamiyatda evfemizmi o'rgangan A.Meye asarlari olimlarning e'tiborini tortdi [5, 166]. U qadimgi tillardagi evfemizmlarning lingvistik xususiyatlarini o'rganar ekan, bu jarayonlarni "so'z semantikasidagi o'zgarishlarning namoyon bo'lishi" sifatida belgilaydi.

Evfemizm terminining ilk bor lug'atga kiritilishi XVII asr o'rtalariga to'g'ri keladi. 1656 yilda Tomas Blauntning "Glossografiya" lug'ati nashrdan chiqdi. Unda evfemizm tushunchasi quyidagicha izohlangan: a good or favorable interpretation of a bad word [10, 677]. Bunda yuqoridagi izohni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinsa "qo'pol so'zning yaxshi yoki yumshoq talqini" ma'nosini beradi.

Hozirgi kunda evfemizm tushunchasining izohli lugʻatlarda juda koʻp talqinlari mavjud. Biz ularning ayrimlari bilan tanishib chiqishni lozim topdik.

The Concise Oxford Dictionary of Current English (Hozirgi ingliz tilining qisqacha Oksford lugʻati)da evfemizmlarga shunday taʼrif berilgan: “a mild or vague expression substituted for one thought to be too harsh or direct” (masalan, die oʻrniga pass away), yaʼni “qoʻpol yoki toʻgʻridan-toʻgʻri ifodalangan fikrning yumshoq va mujmal ifodasi” [9, 403].

Webster’s Revised Unabridged Dictionary (Webster toʻliq lugʻati) evfemizmlarni “A figure in which a harsh or indelicate word or expression is softened; a way of describing an offensive thing by an inoffensive expression; a mild name for something disagreeable” (qoʻpol yoki andishasiz soʻz oʻrnida qoʻllanuvchi birlik; qoʻpol narsaning beozor ifodasi; nomaqbul narsaning yumshoq koʻrinishi) deb, taʼriflaydi [13].

XIX asrda madaniy hayot tarzining rivojlanishi natijasida jamiyatda ayol va erkaklar oʻrtasidagi tafovutlarning paydo boʻlishi, yaʼni erkaklarning ishlab chiqarish sohasida ishlashi, ayollarning esa oʻzlarini oilaga, farzand parvarishiga va turmush oʻrtoqlariga baxsh etishlarini taqozo etdi. Bu esa oʻz navbatida jamiyatda axloq-obod va nutq madaniyatining rivojiga olib keldi. Shu davrda nafaqat inson aʼzolari, balki hayvon va hasharot, kasallik va narsa-hodisalar nomini evfemalashtirish ham avj oladi. Chunki jahon urushi davrida odam savdosi, yetimlik, fohishabozlik avj olgan sari evfemik birliklar va argotizmlar ham koʻpayib bordi. Ularning maʼnoviy xususiyatlari zamon va makonda, insoniyat hatti-harakati va holati bilan bogʻliq tarzda tomir yoyib bordi.

Gʻarbda, xususan, Britaniya va Amerika tilshunosligida evfemizm hodisasi koʻproq amaliy tadqiqotlarda oʻz ifodasini topgan. Amerikalik mashhur tilshunos Ch.Keyni birinchilardan boʻlib evfemizmlarning ikki tilli lugʻatini (ingliz va ispan tillari asosida) yaratdi. U “bilvosita nomlash” atamasi orqali evfemizmning boshqa til hodisalariga munosabatini ochib berdi.

XIX asrda Britaniya va Amerika lugʻat boyligining aksariyat qismi texnika va kasbga oid atamalarga, sleng, jargonizm va vulgarizmlarga tegishli ekanligini inobatga olinib, bunday soʻzlar katta auditoriya tomonidan “hazm” qilinmasligini anglagan evfemizmlar tadqiqiga jiddiy kirishilganligi maʼlum.

Zamonaviy tilshunoslikning hozirgi bosqichida evfemizmlar nafaqat leksikografiya nuqtai nazaridan, balki lingvopragmatika sohasida ham chuqur oʻrganilib, bu yoʻnalishda tadqiqotlar olib borilmoqda.

REFERENCE:

- Аристотель. Риторика. Античные риторика. – М.: Гослитиздат, 1978. – 256с.;
 Аристотель. Риторика/ Переводчик: Платонова М. – М.: Эксмо-Пресс, 2019.–256 с.
 История философии. [Список терминов: [сайт]. URL: <http://humanities.edu.ru/db/msg/1377>].
 Квинтилиан М.Ф. Обучение ораторов, Книга 1-10, переведенный и отредактированный Рассел Д.А. Университет Гарвард, Кембридж, Лондон, 2001. – 57с.
 Мейе А. Основные особенности германской группы языков, 2003. –166с.
 Миронина А.Ю. Эвфемизм как явление языка и культуры. Лингвистика. 2010. – С. 85-89.
 Хакимова М.М. Лексико-семантический анализ эвфемизмов в таджикском и английском языках. Дисс.... на соис. учен. степени канд.фил. наук. – Худжанд. 2018. – 169с.
 Цицерон М.Т. О наилучшем роде ораторов (De optumo genere oratorum). Избранные речи. Ревель: Типография «Ревельских известий», 1895. (URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1285148370> (дата обращения: 07.08.2022))
 Allen R.E. The Concise Oxford Dictionary of Current English, 1990. – 403 p.
 Blount T. Glossographia: Or, A Dictionary Interpreting All Such Hard Words Of Whatsoever

Language, Now Used In Our Refined English Tongue. L.: Tbo, Newcomb, 1656. – P.677.

Burchfield, R. Eschholz P., Rosa A., Clark V. Language awareness: Readings for college writers – Boston. 2000. – 512 p.

Kany Ch. E. American-Spanish Euphemisms. Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1960. – 178 p.

Webster's Revised Unabridged Dictionary, [сайт]. URL: [http://dictionary reference com/ searchq=euphemism](http://dictionary.reference.com/search?q=euphemism)

Zarifovna, Ruziyeva Nafisa. «A Bit of Honeyed Talk: Exploring Euphemisms for Spouses.» Best Journal of Innovation in Science, Research and Development 3, no. 1 (2024): 443-445

Ruziyeva, N. (2022). Euphemisms as a means of manipulation in the language of the news media. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 10(10).